

Kjell S. Johannessen

Kunnskapsbegrepet i vitenskapsfilosofi og estetikk

Hermeneutikkens inntog og problematiseringen av kunnskapens verbalspråklige artikulerbarhet

Den almene vitenskapsfilosofien har i de siste to decennier ikke være et overdådig oppkomme av nye og spennende ideer. Det mest interessante nye trekket er kanskje at Michael Polanyi synes å ha erobret seg en plass blant de mest betydelige vitenskapsfilosofier i vår tid. Ellers har man i hovedtrekk arbeidet i forlengelsen av de momenter som den kritiske rasjonalismen, den Quinianske holismen og tradisjonen fra Wittgensteins senfilosofi brakte på bane i kritikken av den logiske positivismen med Paul Feyerabend som bjeffende kritiker på sidelinjen. Selvsagt har det vært visse forsøk på å frembringe alternativer. Donald Davidson gjorde på slutten av seksti-tallet visse forsøk på å reformulere den logiske positivismens sannhetskriterium. Det formodede *internale* forholdet mellom vitenskapelige utsagnsmening og deres sannhetsvilkår har fremdeles sin fascinasjonskraft i behold. Orman van Quines elever har likeledes gjort visse fremstøt for å selge oss et holistisk perspektiv, det gjelder ikke minst den norske filosofen Dagfinn Føllesdal. Foucaults epistemer, Apels transcendentalpragmatikk, Habermas' rasjonalistisk inspirerte gyldighetsanalyser og hans begrunnelse for en tredeling av vitenskapene og det postmodernistiske svartsyn i kunnskapsteoretiske spørsmål har derimot glimret med sitt fravær i de

toneangivende tyske og angelsaksiske tidsskrifter for vitenskapsfilosofi. To forhold som er av interesse i vår sammenheng har imidlertid bidratt til å problematisere forskjellige sider ved det *utsagnsorienterte* begrep om kunnskap som lenge har utgjort selve grunnstenen i vitenskapsfilosofien. Det dreier seg om hermeneutikkens skrittvisе og forsiktige erobring av den angelsaksiske verdens repertoar av tankefigurer og den hurtige fremveksten av datavitenskapen og dens hjelpevitenskap – cognitive science – hvor vekten ensidig legges på utviklingen av kunstig intelligens.

La oss se litt på disse to momentene i den rekkefølge de ble nevnt. Debatten omkring de hermeneutiske aspektene ved vitenskape- lig virksomhet har i angelsaksisk sammenheng fått en nærmest tragi- komisk effekt. Den har blant annet ført til en ny formulering av den po- sitivistiske tesen om alle vitenskapenes prinsipielle enhet. I stedet for å søke grunnlaget for enheten i forklaringenes logiske struktur eller i an- vendelsen av det som dypest sett er den samme hypotetisk-deduktive metode, har flere fremtredende vitenskapsfilosofor forfektet den opp- fatning at også naturvitenskapene er å anse som hermeneutiske viten- skaper. Det som er felles for alle vitenskaper er således at de er av in- terpretativ natur. Stephen Toulmin har for eksempel som mål i en ar- tikkel fra 1982 å vise at "hermeneutikkens generelle kategorier kan an- vendes like så godt på naturvitenskapene som på de humanistiske disiplinene".¹ Og Mary Hesse forsvarer et lignende synspunkt i sin ar- tikkel, "In Defense of Objectivity", opprinnelig holdt som forelesning ved British Academy 4. oktober 1972.²

Disse synspunktene har selvfølgelig ikke fått stå uimotsagt. De viktigste motinnleggene er levert av Hubert L. Dreyfus og Charles Taylor.³ La oss se litt på hovedpunktene i Taylors argumentasjon, siden den kanskje kan lære oss noe om hvordan vi best skal analysere forskjel-

---

¹ Se Stephen Toulmin, "The Construal of Reality: Criticism in Modern and Postmodern Science", *Critical Inquiry*, 9. årgang (1982-83).

² Mary Hesse, "In Defense of Objectivity", *Proceedings of the British Academy*, 54. årgang (1972), s. 275-292. Senere er den trykket som kap. 7 i *Revolutions and Reconstructions in the Philosophy of Science*, The Harvester Press, London (1983).

³ Se Hubert L. Dreyfus, "Holism and Hermeneutics", og Charles Taylor, "Understanding in Human Sciences"; begge er trykket i *Review of Metaphysics*, 34. årgang (1980-81), henholdsvis s. 3-23 og 25-38.

lige aspekter ved *estetisk* kunnskap. Den er holdt i en generell stil. Detaljer har ingen plass i denne sammenhengen. Første ledd innebærer å vise rimeligheten av tre forhold: (1) Det finnes gode grunner for å hevde at naturvitenskapene er en videreutvikling og raffinering av kunnskaper om naturen som vi allerede besitter i dagliglivet. (2) Slike naturkunnskaper har karakter av fortrolighet med naturfenomenenes kvalitative egenskaper og ferdighet i å omgå dem. De er således både forutsetning og forståelighetsvilkår for de *utsagn* vi kan fremsette om dem. (3) De representerer derfor et slags implisitt grep på tingene som ikke fullt ut kan artikuleres i form av utsagn. Kunnskaper av dette slaget kan derimot sies å ha en art kroppslig eksistens med et adferdsmessig uttrykk. Og de utgjør grunnlaget for å artikulere ubegrenset mange utsagn om spesifikke deler av erfaringen. Det er bare mot en slik bakgrunn at våre utsagn om naturen blir meningsfulle overhodet.¹ Hermeneutikkens ide om for-forståelsens konstitutive rolle i betydningdannelsen har således funnet sin plass i vitenskapsfilosofien. Kompliserte og teoretisk avanserte utsagn i erfaringsvitenskapene er bestandig å anse som mer eller mindre langtdrevne forfinelser av for-forståelsens grunnleggende og adferdsmessig uttrykte grep på naturen. All vitenskapelig kunnskap om naturen fortolkes i lys av dette handlingsmessig artikulerede grunnforholdet.

På dette punktet kunne faktisk Taylor ha vist til Wittgenstein, noe han ofte gjør i andre arbeider. For hos ham finner vi et strukturelt beslektet poeng som blir formulert på følgende måte:

Man ønsker å si: "Alle mine erfaringer viser at det forholder seg slik". Men hvordan gjør de det? For det utsagn som de viser til, hører selv til en gitt fortolkning av dem (erfaringene). "At jeg betrakter dette utsagnet som sant, karakteriserer min fortolkning av erfaringen".²

¹ Her aner vi både Heidegger og Merleau-Ponty i horisonten. Vi skal senere se at også Wittgensteins synspunkter på regelfølgende adferd hører hjemme i dette bildet, selv om Taylors tenkning nok primært er forankret i Heidegger.

² Ludwig Wittgenstein, *Über Gewissheit*, Basil Blackwell, Oxford 1969, § 145, W's egen utheving.

Hvis all vitenskapelig virksomhet faktisk er forankret i en forståelse á la den som Taylor her antyder, vil ikke det i så fall innebære at det nødvendigvis inngår et element av *forståelse* også i naturvitenskapene? Og hvis det er tilfelle, behøver vi ikke føle oss forlegen ved å hevde at alle former for vitenskapelig virksomhet er nødvendig karakterisert ved et visst hermeneutisk innslag. Nei, det behøver vi på ingen måte gjøre. For etter Taylors mening finnes det ingen gode grunner til å tvile på at det forholder seg slik. Det er nettopp riktigheten av denne fortolkningen av vitenskapelig virksomhet som har forledet sindige vitenskapsfilosofer som Hesse og Toulmin til å formulere tesen om likestiltheten mellom naturvitenskapene og menneskevitenskapene i hermeneutisk henseende. Den gir oss atpåtill et godt innblikk i den deduktiv-nomologiske forklaringsmodellens manglende evne til å skille mellom gode og mindre gode forklaringer. Denne modellen innebærer nemlig at alt som har forklaringsmessig relevans lar seg artikulere i form av *utsagn*. Kjernen i den vitenskapelige forklaring utlegges som et deduktivt slutningsforhold mellom to klasser av utsagn. Forklaringspotensialet til en vitenskapelig teori må derfor settes lik summen av de utsagn som kan utledes logisk fra teorien. Og den grunnleggende forklaringsrelasjonen blir da *subsumeringsforholdet*.¹ Dermed har man effektivt utelukket de forhold av ikke-artikulerbar art som setter oss i stand til å skjelne mellom intetsigende deduksjoner og implikasjonsrike forklaringer innenfor den samme logiske grunnstruktur.

Det kan således sies å være attraktivt for vitenskapsfilosofer av det litt mer hårdkokte slaget å godta at det finnes et visst hermeneutisk innslag i all vitenskapelig virksomhet. Det kaster lys over problemer man lenge har slitt med i egne analyser.

Men denne nye utgaven av en enhetsvitenskapelig tankegang har ikke livets rett, ifølge Taylor. Og da kommer vi til andre leddet i hans argumentasjon. Det er riktig at det implisitte og ikke fullt ut artikulerbare grepet på ting i naturen spiller en viktig rolle i naturvitenskapene. Men det innebærer ikke at forskjellen mellom menneskevitenskapene og naturvitenskapene oppheves. *Arten* av den involverte forståelse er nemlig prinsipielt forskjellig. I menneskevitenskapene dreier det

---

¹ Taylor, op. cit., s. 27-29.

seg den slags forståelse som en fortvilet ektefelle kan etterlyse i utsagn som "Jeg forstår deg ikke lenger"; "Jeg skjønner ikke hva som driver deg til å gjøre dette"; etc. Å forstå et annet menneske er blant annet å forstå dets verden; det er å kunne gripe den betydning tingene har for ham eller henne. En slik forståelse kan følgelig bare artikuleres ved hjelp av subjekt-relative kategorier. For den kan ikke se bort fra subjektens egne opplevelser av meningsfullhet og betydning uten å transformere sitt forskningsobjekt til det ugjenkjennelige. All ekte menneskevitenskap vil derfor ikke bare måtte være interpretativ, men også verdi-artikulerende. Den vil måtte bygge på den grunnleggende kjensgjerning, som vi skal gå nærmere inn på i siste avsnitt, at enhver handling bare kan få sin identitet som handling fastlagt innenfor rammen av et *verdikonstituert* univers. Handlingens identitet vil altså bestandig være en *verdilatet* identitet. Det impliserer da at menneskevitenskapene må kunne arbeide med verdiladete fakta, nøyaktig slik som tilfellet er også i de estetiske disiplinene. I tillegg til dette innebærer det dessuten at en handlingens *mening* vil kunne være en verdikonstituert mening. Helt analoge forhold finnes i de estetiske disiplinene. Og hva det egentlig medfører for forståelsen av disse vitenskapenes fundament, vil jeg senere prøve å gjøre rede for på grunnlag av min praksis-fortolkning av Wittgensteins syn på regelfølgende adferd.

La meg så bare minne om at det også i data-vitenskapen har funnet sted en utvikling som har bidratt til å sette ideen om taus kunnskap på dagsordenen. Her har man nemlig latt seg fascinere av den tanke at det i prinsippet skulle kunne la seg gjøre å utvikle et så uttrykkskraftig språk at det kan representere og artikulere all den kunnskap en ekspert innen et gitt fagområde sitter inne med. Et kunstig språk med dette siktemål, lagret på database, kalles et ekspertsystem. Ideelt sett skulle ekspertsystemet kunne tre i ekspertens sted og bidra til å løse krevende oppgaver på ekspertens nivå uten at eksperten selv er fysisk til stede. I denne visjonen for de data-frelste inngår det en vitenskapsfilosofisk interessant forutsetning. Ekspertisen blir tenkt som et frittstående system av påstandskunnskap. Den antas å være helt uavhengig av den horisont av *erfaring* og *dømmekraft* som utgjør de normale rammebetingelsene for dens anvendelse. Et viktig moment i dømmekraften har sogar med moralske forhold å gjøre. Dr. Mengeles eksperimenter på jødene

under den annen verdenskrig er en svart flekk på den medisinske forsknings historie. Drømmen om det frikoplede ekspertsystem av påstandskunnskap synes således å være en risikofylt drøm. Hver på sin måte har begge disse utviklingslinjene ført til at man har begynt å angripe forestillingen om at all vitenskapelig relevant kunnskap er språklig artikulert kunnskap. I ulike skikkelser er derfor ideen om *taus* kunnskap kommet i omløp. Idag kan for eksempel Paul Feyerabend slå fast med den største selvfølgelig at

En enorm mengde kunnskap er nedfelt i evnen til å bemerke og fortolke slike fenomener som skyer, lydmønstre i en skog, adferden til en person som antas å være syk, etc. Individuer, stammer og hele sivilisasjoner er avhengige av denne slags kunnskap for å overleve. Våre liv ville falle fra hverandre om vi ikke var i stand til å lese folks ansikter, forstå deres gester, reagere adekvat på deres stemninger. Bare en brøkdel av denne "tause" kunnskapen kan artikuleres språklig.¹

På slutten av 1950-tallet var det imidlertid ikke mulig å vinne gehør for synspunkter av dette slaget, selv om man da stod midt oppe i oppgjøret med den logiske positivismen og dens rasjonalistiske begrep om språk og empiristiske begrep om mening. Det viste mottagelsen av Michael Polanyis bok, *Personal Knowledge*, som kom i 1958. Der argumenterer han nemlig for at det er mulig å vite mer enn hva vi er i stand til å artikulere ved hjelp av verbalspråklige midler.² Den gangen ble det imidlertid fullstendig oversett. Tiden var ikke moden for å ta det opp. Uttrykket er jo i seg selv på grensen til en selvmotsigelse dersom det blir sett mot en tradisjonell epistemologisk bakgrunn. Thomas S. Kuhn var en av de få som var på høyde med den slags innsikt som ligger i Polanyis synspunkt. Det skyldtes i hovedsak at han selv hadde kommet frem til en beslektet oppfatning i tilslutning til Wittgensteins syn på dannelsen og

---

¹ Paul K. Feyerabend, "Knowledge and the Role of Theories", *Philosophy of the Social Sciences*, 18. årgang 1988, s. 158-9.

² Den tradisjonelle betegnelsen for denne slags viten er "taus kunnskap", selv om Polanyi i sitt kunnskapsteoretiske hovedverk, *Personal Knowledge* (1958), snakker om "den tause komponenten i vår kunnskap om verden" og i *The Tacit Dimension* fra 1966 bruker uttrykket "tacit knowing". Det var kanskje først og fremst Thomas S. Kuhn som bidro til å sette betegnelsen "taus kunnskap" i omløp.

bruk av begreper. Han kunne derfor aksepterende vise til Polanyis ide om "den tause komponenten i vår kunnskap om verden" i sitt eget og langt mer kjente arbeid, *The Structure of Scientific Revolutions* (1962). Siden forestillingen om taus kunnskap spiller en sentral rolle i de estetiske disiplinenes grunnlagsdebatt, kan vi med fordel bruke Kuhn og hans henvisning til Polanyi for å presisere denne ideen noe. For den henger nøye sammen med Kuhns oppfatning av paradigmenes primat i erkjennelsesprosessen. Og det omtaler Kuhn selv som "det mest originale og minst forståtte aspektet" ved begrepet om et paradigme. Hans henvisning til Polanyi forekommer i denne konteksten. Det skjer i en fotnote som lyder slik:

Michael Polanyi har på en elegant måte utviklet et nær beslektet synspunkt idet han argumenterer for at en betydelig del av forskerens suksess er basert på "taus kunnskap", dvs. kunnskap som er tilegnet gjennom øvelse og ikke kan bli uttrykkelig formulert.¹

Kuhns innholdsbestemmelse av uttrykket "taus kunnskap" er ikke særlig treffende når det gjelder Polanyi – noe jeg har påvist i en annen sammenheng.² Den er imidlertid ganske dekkende når det gjelder hans egen oppfatning. For det dreier seg – iallfall i førsteutgaven – nettopp om forhold som er tilegnet gjennom øvelse og ikke lar seg artikulere på en fullgyldig måte med verbalspråklige midler. Det er heller ikke slik denne kunnskapen blir manifestert. Den har nemlig sitt adekvate uttrykk i forskjellige former for sikkerhet og selvfølgelighet i omgangen med den slags fenomener som omfattes av det paradigmet som var det rådende på forskningsfeltet da studenten fikk sin utdanning. Dette kommer blant annet til uttrykk i slike ting som det *å ha blikk for* nye anvendelsesmuligheter for det innøvde paradigmet og *nese for hva* som kan gå og hva som ikke kan gå når det gjelder den videre artikulering av paradigmet. Det er uttrykk av dette slaget Kuhn griper til når han skal forsøke å gjøre rede for den skjellsettende iakttagelse at et pa-

¹ Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, Chicago (1962), s. 44.

² Se Kjell S. Johannessen, *Taus kunnskap - Noen hovedlinjer*, arbeidsrapport utarbeidet for Arbeidslivscentrum, Stockholm (1987), kapittel 1.

radigme – i betydningen forbilledlig løsning av et sentralt problem – er mer fundamentalt enn teorier og verbalt artikulerte metoderegler i det konkrete forskningsarbeid. Grunnen til det er at et paradigme "kan veilede forskningen selv når reglene mangler".¹ Av dette følger at et paradigme i den skisserte betydning må innbefatte mer enn det som lar seg artikulere ved verbalspråklige midler. Da kan det imidlertid forekomme mange at man har forlatt fornuftens domene. For hvordan kan noe *ikke-artikulerbart* ha en veiledende funksjon i forskningsmessige sammenhenger? Forfaller ikke Kuhn her til den rene irrasjonalisme? Nei, på ingen måte. Han peker bare på visse aspekter ved det å tilegne seg et vitenskapelig begrepsapparat som vanligvis ikke vektlegges eller bemerkes overhodet. Og for å få øye på dem må man anlegge hva vi kan kalle en pragmatisk synsvinkel på dannelsen og bruk av begreper. Man må kort og godt kunne se begrepenes *bruk* som den utslagsgivende faktor i betydningsdannelsen.

Det pragmatiske perspektivet og ideen om taus kunnskap.

Her har vi da nøkkelen til den pragmatiske vendingen i vitenskapsfilosofien. Den innebærer å betrakte vitenskapelige teorier og begreper i lys av deres *anvendelse*. På denne måten blir det understreket at språkbruk og menneskelige handlinger er to sider av samme sak. Det fremheves også av Wittgenstein når han sier at det å følge en regel er en praksis.² Vitenskapelige teorier, lover og begreper blir i dette perspektivet betraktet som *regler* som følges i konkrete situasjoner, nemlig der hvor teorien, loven eller begrepet har en oppgave å utrette, som for eksempel å beskrive et gjenstridig fenomen eller forklare et gitt saksforhold for et nærmere bestemt formål. Begge deler innebærer å anvende

---

¹ Kuhn bruker uttrykket "regel" en meget vid betydning. Det står for alt som kan formuleres verbalspråklig i *generell* form - begreper, metoderegler, normer, prinsipper, lover, teorier. Kuhn forsøker i sin bok å ta høyde for noen av de poengene som Wittgenstein utvikler i sin diskusjon av regelfølgende adferd. Det har nettopp å gjøre med *anvendelse* av regler i denne vide forstand.

² Ludwig Wittgenstein, *Philosophische Untersuchungen*, Basil Blackwell, Oxford, andre utgave 1958, § 202.

begreper, for både beskrivelser og forklaringer hviler på den kjensgjerning at de aktuelle begrepene lar seg benytte med den forventede grad av presisjon. I denne forstand kan man derfor berettiget sies å følge en regel i all begrepsanvendende virksomhet. Vitenskapelig virksomhet innebærer følgelig å utøve en særdeles kompleks og sinnrik vev av regelfølgende praksiser av det skisserte slaget.

Dette synspunktet får vidtrekkende konsekvenser for hvordan man skal analysere vitenskapelige teorier, lover og de begreper som er involvert i dem. For en adekvat analyse kan ikke lenger operere uavhengig av de situasjoner hvor teoriene og lovene finner anvendelse. I det pragmatiske perspektivet inngår nemlig brukssituasjonene på en *konstitutiv* måte i begrepsdannelsen. Wittgenstein formulerer dette grunnsynet ved å si at "praksis gir ordene deres mening".¹ Å analysere et begrep vil blant annet innebærer at man simpelthen *beskriver* de etablerte handlemåtene hvor det aktuelle begrepet er i bruk. Disse handlemåtene eller praksisene kan være både mangfoldige og mangeartede – bare forbundet med en slags familielikhet. Tradisjonens krav om enhetlige og klart avgrensede definisjoner av de begreper som benyttes, må således oppgis. Det er nemlig et krav som i langt de fleste tilfeller ikke kan innfris. Det er også et overflødig krav, siden det er tilstrekkelig å beherske de relevante praksisene for å kunne sies å mestre de begrepene som analyseres. Vi *vet* nemlig hvilke praksiser som er relevante *i og med* at vi er kompetente språkbrukere.

La meg nå forsøke å bryte opp denne særdeles kompakte skissen av det pragmatiske perspektivet i vitenskapsfilosofien. Det kan vi passende gjøre ved å gå nærmere inn på de tre sentrale momentene i den foregående fremstilling: a) brukssituasjonens *konstitutive* karakter, b) *mangfoldet* av brukskontekster og c) den *viten* vi har ervervet i kraft av å være kompetente språkbrukere. Det dreier seg imidlertid om tre sider av samme fundamentale sak – nemlig hvordan begrepet, de etablerte handlemåtene og det begrepe inngår som en totalitet i vårt *grep* på verden. Derfor sies det også at det grep et gitt begrep gir oss på verden bare kan uttrykkes adekvat ved å bli *praktisert*. Grepet fastholdes ikraft av

¹ Ludwig Wittgenstein, *Bemerkungen über die Farben*, Basil Blackwell, Oxford 1977, § 317.

de instituerte handlemåtene (praksisene) og blir tilgjengelig ved *innøvelse* i dem. På dette viset formidles språk og virkelighet gjennom den etablerte *helhet* av språkinvolverende praksiser. Det er en vesentlig del av det Wittgenstein synes å ha i tankene når han slår fast at "praksisene må tale for seg selv".¹ Begrepet om praksis inkorporerer således det grunnleggende perspektivet på forholdet mellom språk og virkelighet så vel som på begrepenes natur og virkemåte.²

Men hva vil det så si at brukssituasjonene er konstitutive for betydningsdannelsen i språket? Det vil blant annet si at vi ikke er i stand til å avgjøre en gitt formulerings fulle mening før vi kjenner hovedtrekkene i brukssituasjonen. De logiske positivistene forfektet det syn at vi kjenner en formulerings mening hvis vi vet hva som er tilfelle dersom det den sier er sant. Her tenkes da mening som en *kontekstuarhengig* størrelse. Dessuten antydes det at det bare finnes ett sett av vilkår som gjør formuleringen sann. Begge deler forkastes i praksisperspektivet. En og samme formulering kan uttrykke en rekke forskjellige betydninger, alt etter brukssituasjonens karakter. Ta for eksempel formuleringen "Disse sakene skal behandles". Den betyr én ting når en person står på sitt kontor og forteller sin tilstedeværende venn om det store arbeidspresset han for tiden har. Den betyr noe ganske annet når kontorsjefen uttaler den idet han kommer inn på det samme kontoret med en bunke sakspapirer under armen. I det første tilfellet dreier det seg om en beskrivelse av et fremtidig saksforhold. I det andre tilfellet har vi å gjøre med en ordre. For å kunne avgjøre hva formuleringen faktisk meddeler, må vi kjenne hovedtrekkene i den aktuelle brukssituasjonen. Uavhengig av den har formuleringen ingen fullstendig mening. Det er dette grunntrekket ved all normal bruk av språk som har gitt opphav til det pragmatiske prinsippet om at brukssituasjonen er konstitutiv for den mening en formulering formidler i et gitt tilfelle. Noe tilsvarende gjelder språklige uttrykk. Den tradisjonelle oppfatningen hevder at dersom flere betegnelser refererer til samme objekt, så har de *samme* me-

---

¹ Ludwig Wittgenstein, *Über Gewissheit*, Basil Blackwell, Oxford 1969, § 139.

² Wittgensteins syn på forholdet mellom språk og virkelighet har jeg utredet forholdsvis utførlig i to artikler, "The Concept of Practice in Wittgenstein's Later Philosophy", *Inquiry*, nr. 3, 31. årgang 1988; og "Intransitiv forståelse - en fellesnevner for filosofisyn, språksyn og kunstsyn hos Wittgenstein?", *Norsk filosofisk tidsskrift*, nr. 2, 25. årgang 1990.

ning. Men la oss ser på følgende eksempel hvor det hele tiden dreier seg om ett og samme fysiske objekt: Hansens døde kropp. Dette objektet kan inngå i en rekke forskjellige praksiser eller begrepsinvolverende virksomheter. Folkene fra begravellesbyrået vil love å stelle godt med Hansens *avsjelede legeme*. Detektiven vil be om at *liket* av Hansen inntil videre blir liggende på funnstedet. Og professoren i medisin vil sørge for å få fjernet det *kadaveret* som nettopp er blitt obdusert. Her har vi da *per exemplum* tre praksiser som alle involverer ett og samme fysiske objekt, nemlig Hansens døde kropp. I samtlige virksomheter blir det anvendt språklige uttrykk som henviser til dette objektet – henholdsvis ”avsjelet legeme”, ”lik” og ”kadaver”. Uttrykkene har med andre ord ett og samme referanseobjekt. Men forutsetninger og siktemål for de tre praksisene er sterkt forskjellige. Meget tydelig blir det avspeilet i utøvernes emosjonelle holdninger og verbale reaksjoner. I hver enkelt av disse kontekstene finner vi da nyanseskapende forskjeller som går tapt dersom vi godtar at referanseobjektet er *konstitutivt* for de omtalte uttrykkes fulle mening.

Dette bringer oss til poenget med *mangfoldet* av brukskontekster eller praksiser. Vi har nettopp slått fast at brukssituasjonene inngår som et medbestemmende element i dannelsen av språklige uttrykks betydningsinnhold. Imidlertid er det på ingen måte gitt at samtlige brukskontekster oppviser én og samme konstellasjon av kjennetegn for bruken av det språklige uttrykket for et begrep. Det er langt rimeligere å forvente at det forekommer tildels betydelige innbyrdes forskjeller i gangbare holdepunkter for bruken av ett og samme begrepsuttrykk – uten at vi av den grunn behøver å oppgi ideen om at vi her har å gjøre med ett og samme begrep. Det er faktisk ganske mye som taler til fordel for en slik forventning når vi først kommer på å se etter, noe Wittgenstein både grundig og godt har hjulpet oss til å gjøre. Likevel bryter den radikalt med den tradisjonelle oppfatningen av begrepets enhet og natur. For der forlanges det at man i definisjons form kan fastlegge bruksbetingelsene for begrepsuttrykket ved hjelp av nødvendige og tilstrekkelige vilkår. I praksis-perspektivet sies det derimot at det er tilstrekkelig at det består en slags *familielikhhet* mellom de ulike bruksbetingelsene for begrepets språklige uttrykk. Når vi konstaterer at et familiemedlem ligner på familiens øvrige medlemmer, så innebærer ikke

det en underforstått påstand om at det finnes et unikt sett av kjennetegn som deles av samtlige av familiens medlemmer. Det er nok at hver enkelt av familielighetens bærere har *noen* av de trekkene som tilsammen utgjør klassen av familielighetstrekk. For familielighet kan påvises i mange og ganske forskjellige henseender. Det kan dreie seg om utseende, hodeform, kroppsbygning, gange, etc. Dersom et nytt familie-medlem har familiens karakteristiske nese og hodeform, så kan han godt være uten de øvrige likhetstrekk og likevel ha en fullverdig del i familielikheten. Vi har med andre ord mange og innbyrdes uavhengige holdepunkter for å snakke om familielighet, dvs. for bruken av det språklige uttrykket "familielighet". Det samme gjelder det språklige uttrykket for begrepet om *spill*. Vi snakker om kortspill, ballspill og brettspill med den største selvfølgelig – og med rette. Men det finnes neppe noen interessant fellesnevner for alle disse forskjellige slags spill. Derfor har vi noen holdepunkter når vi snakker om ballspill, andre når det er tale om brettspill, og atter andre når det dreier seg om kortspill. Vi bruker således betegnelsen "spill" på grunnlag av innbyrdes klart forskjellige holdepunkter uten at det volder oss noen som helst problemer i kommunikasjonsmessig henseende. Det er den foreliggende praksis eller brukskontekst som fastlegger hvilke holdepunkter som er gangbare. Og der er bare forskjellige slags *familielikheter* mellom de gangbare holdepunktene.

Dette bringer oss til spørsmålet om hvordan vi kan *vite* at noe berettiget kan omtales som et spill. Og det var det tredje poenget jeg lovet å utdype litt. Rekkevidden av dette spørsmålet blir tydeligst dersom vi generaliserer det og spør: hva slags kunnskap er det vi har ervervet oss når vi er blitt en *kompetent* bruker av et naturlig språk som norsk, tysk, engelsk, ungarsk, swahili, etc.? Svaret på et spørsmål av dette slaget gir seg nemlig ikke av språkbrukskompetansen alene. Vi er nødt til å gjøre visse anstrengelser for å få de rette aspektene i fokus. Samtidig vil vi også oppdage hvor implikasjonsrikt spørsmålet er, selv om vi begrenser det til å gjelde naturlige språk. La oss da se litt nærmere på hvordan visse kunnskapsmessige sider av saken gjør seg gjeldende hos den kompetente bruker av et naturlig språk. Hvis jeg vet at noe berettiget kan betegnes eller omtales som et spill, så innebærer det at jeg *vet* hva et spill er. Og det medfører i sin tur at jeg har tilegnet meg *begrepet* om

spill. Og det er en type kunnskap som tradisjonelt er blitt utlagt som kunnskap om et *universale* eller et slags vesen som kan utmyntes språklig i et sett av nødvendige og tilstrekkelige begrepskjennetegn. Det er en vesentlig del av forklaringen på at definisjoner er blitt tildelt en så grunnleggende rolle i filosofisk virksomhet. For en definisjon forekommer oss jo å være det eneste middel vi har for å kunne fastholde og tradere det vi betrakter som både felles og særegent ved en klasse av individer, fenomener eller prosesser, nemlig begrepene. Definisjonen fremstår da som *regelen* for den rette bruk av begrepets språklige uttrykk. Det er i denne forstand det faller rimelig å se på begreper som en slags regler. Men å forstå begreper på denne måten er å forstå dem som rent *intellektuelle størrelser*. I noen typer av kontekster er det sogar både nærliggende og fristende. En større ordbok, for eksempel *Norsk riksmålsordbok* eller *Webster's New Collegiate Dictionary* kan langt på vei sies å håndtere begreper på denne måten. Så sant det lar seg gjøre blir de språklige uttrykks meningsinnhold (begrepsinnhold) beskrevet i definisjons form ved hjelp av nødvendige og tilstrekkelige kjennetegn.¹ Men selv om dette er en hensiktsmessig teknikk for å gjengi begrepens innhold, så er det ingen god modell for å forstå deres natur og virkemåte. I logikk-delen til *examen philosophicum* er det gjerne slik at studentene ofte er i stand til å gjengi innholdet av en definisjon uten å kunne anvende den på en fornuftig måte i den konkrete oppgaveløsingen. Det skyldes at hverken definisjoner eller regler i sin alminnelighet angir *hvordan* de skal anvendes. Den adekvate anvendelse må innøves under kyndig veiledning. Anvendelsen er ikke innbefattet i kunnskapen om definisjonens innhold. Følgelig er det utelukket at kunnskap om begreper, enten den nå oppfattes som kunnskap om universalialia eller andre rent intellektuelle størrelser, kan gi oss nøkkelen til å forstå hvordan språk og virkelighet er forbundet, *in casu* hvorvidt en gitt virksomhet berettiget kan oppfattes som et spill eller ikke. Det kan bare den slags kunnskap gjøre som er nedfelt i selve beherskelsen av forskjellige slags spilleaktiviteter hvor bruk av språk inngår på ulike, men ikke-

¹ Det hender at det ikke lar seg gjøre. Prøv for eksempel å gi en definisjon ved hjelp av nødvendige og tilstrekkelige kjennetegn for bruken av uttrykk "stikk" når det anvendes i kortspill. Se i denne forbindelse H.L.A. Hart, *Definition and Theory in Jurisprudence*, The Clarendon Press, Oxford 1953, s. 14-15.

eliminerbare måter. Jeg vet hva et spill er i kraft av å kunne handle adekvat i en serie av innbyrdes ulike spillepraksiser. For det grep vi har på verden i og med at vi har dannet oss begreper om den, kommer ikke utelukkende til syne i vår evne til å danne korrekte *utsagn* om virkeligheten. Vår virkelighetskunnskap er ingen rent intellektuell affære. Den kommer like meget til uttrykk i den ikke-språklige delen av vår begrepsbeherskelse. Den uttrykkes altså i den *fortrolighet* vi utviser i vår omgang med de fenomener det gjelder og den *ferdighet* vi legger for dagen i vår håndtering av dem. Det er dette som er kjernen i det pragmatisk-konstitutive synet på forholdet mellom språk og virkelighet. Det å være i besittelse av et begrep er altså noe mer og delvis noe annet enn det å kunne omtale det begrepne fenomen på en språklig korrekt måte. Uten dette handlingsmessige grunnlaget ville det ikke være mulig å gi mening til de ord og uttrykk som språket består av. Det var i første rekke dette forholdet Wittgenstein hadde i tankene da han bemerket at "praksis gir ordene deres mening". Og det gjør det også mulig å se det forholdsvise nære slektskapet mellom Wittgenstein-tradisjonen i vitenskapsfilosofien og den fenomenologiske posisjon som Charles Taylor har utarbeidet, hovedsakelig med utgangspunkt i heideggeriansk tankegods.

La meg nå ta et elementært eksempel fra det estetiske erfaringsområdet for å anskueliggjøre kjernepunktene i denne tankegangen. Det finnes mange gode grunner for å interessere seg for en gitt rose. Jeg kan være opptatt av dens vekstvilkår i Bergensområdet – da anlegger jeg gartnerens perspektiv; jeg kan være opptatt av dens økonomiske potensiale – da anlegger jeg et forretningsmessig synspunkt, etc. etc. Men hvis jeg beundrer en rose på grunn av dens utseende og duft, så sier vi med rette at jeg forholder meg *estetisk* til rosen. Men hvordan vet jeg nå at jeg forholder meg estetisk til rosen dersom jeg retter oppmerksomheten mot dens utseende og duft? Hva skulle jeg svare dersom noen stilte meg dette spørsmålet? Jeg kan selvfølgelig si at det er dét vi gjør når vi forholder oss estetisk til roser. Men det virker ikke bare intetsigende; det fortøner seg også som en omgåelse av spørsmålet. For hvordan vet jeg så dét? Imidlertid er ikke dette svaret fullt så intetsigende som vi umiddelbart kan få inntrykk av. Det forteller oss for eksempel at de forsøk vi kan gjøre på å formidle hva vi mener med beteg-

nelsen "estetisk", vil måtte gå veien om *eksempler* på den rette slags adferd og *oppøving* i den.¹ For vi har ingen *kontekstuarhengige* kjennetegn å vise til. Tradisjonell estetisk teori har selvfølgelig forsøkt å finne slike uavhengige kjennetegn på estetiske situasjoner eller praksiser. Mest kjent er vel Kants karakteristik som slår fast at det er det *interesseløse behag* som utmerket den estetiske erfaring. Men hans analyse har både tematiske og metodiske forutsetninger som allerede er anfektet i det foregående. Han tar det for eksempel for gitt at a) definerende kjennetegn lar seg finne for ethvert begrep; b) alle erfaringsbegreper blir dannet på én og samme måte. Hans transcendentale metode forutsetter dessuten at filosofiske innsikter er innsikter som innvinnes og etableres ved å reflektere over allerede dannede begreper og deres innbyrdes forhold. Både tematikk og metode sørger således for at refleksjoner over begrepenes dannelsesaspektet blir borte som en mulig problematikk. Det er nettopp de begrepsmessige dannelsesforløpene og deres forskjelligartethet som kommer i fokus i det pragmatisk-konstitutive perspektivet. For det er bare utfra dette ståstedet det blir mulig å oppdage hvordan våre etablerte handlemåter eller praksiser inngår som konstitutive rammebetingelser for våre begrepsdannende forløp. Og det er disse rammebetingelsenes *nødvendige* nærvær som melder seg i det tilsynelatende intetsigende svaret som ble gitt ovenfor. Svarets innholdsløshet er likevel i aller høyeste grad meningsfullt. Det er et uttrykk for at vi her er kommet opp mot språkets grenser. Rammebetingelsene kan følgelig ikke artikuleres i verbalspråket som alminnelige begrepskjennetegn. De har snarere karakter av *forutsetninger* for det artikulerbare begrepsmessige innholdet. Ved å konsentrere oss om begrepenes dannelsesforløp blir det heller ikke så vanskelig å få øye på at det gjør seg gjeldende svært forskjellige vilkår på de ulike erfaringsområder. Slike forskjeller blir lettest synlige om vi tar for oss den slags situasjoner hvor man lærer bort begrepene. For her avdekkes det nemlig hva den kompetente språkbruker egentlig har å gå på i sin egen bruk. Et nærmere blikk på slike læresituasjoner avslører at det ikke foregår noen

¹ Det ville dreie seg om slike ting som å lære å gjenkjenne et velformet eksemplar av den aktuelle sorten roser; hva velformethet består i for rosens vedkommende; hvordan duften av en vellykket rose av et bestemt slag kjennes; hva slags ting som kan bringe forstyrrelser i duftkvaliteten, etc. etc.

overføring av definatoriske begrepskjerner eller universalialia. I stedet blir det gitt *eksempler* på de språklige uttrykkenes rette bruk knyttet til korrigerende *veiledning* i deres forsøksvise anvendelse. Dette er begrepsdannelsens grunnfjell. Dannelse og formidling av begreper er således to sider av samme sak. For de ferdig dannede begreper inneholder ikke mer enn det som settes i spill i formidlingssituasjonene. Derimot blir det åpenbart at det å besitte et begrep er noe mer og delvis noe annet enn det å kunne danne velformede og sanne utsagn om det begrepne fenomen. Det er primært å bli en kompetent *utøver* av de praksiser hvor begrepet inngår og har en oppgave å utrette. Å vite hva det vil si å forholde seg estetisk til en rose er følgelig å være i stand til å utvise den slags adferd overfor roser som er *etablert* som estetisk adferd overfor roser – samtidig som man er seg bevisst at det er *dét* man gjør.

Det rent intellektuelle innslaget i begrepsbeherskelsen tar vare på det siste leddet i den foregående beskrivelsen. Det er også denne delen som lar seg utmynte i en verbalspråklig innholdsbestemmelse av begrepet. Derimot er det ikke den delen som oppebærer og forvalter begrepets *identitet* som *dét* eller *dét* bestemte begrep. Det kan bare de etablerte praksisene eller handlemåtene gjøre. Derfor kan også Wittgenstein meget treffende karakterisere praksiser som *regel-følgende* adferd. Praksisene er fundamentale i den forstand at de sikrer begrepene en *enhetlig* anvendelse. I kraft av dette forholdet blir praksisene, dvs. den regelfølgende adferd, et konstitutivt og ikke-eliminerbart innslag i all begrepsdannelse. For alt som i språksamfunnet skal kunne oppnå status av et begrep, vil nødvendigvis være nedfelt i visse *anvendende* handlemåter. Det er først og fremst med tanke på disse *anvendende* handlemåtenes (praksisenes) forutsetningsmessige og ikke fullt ut artikulerbare karakter at Wittgenstein lar den tidligere siterte bemerkningen falle: "praksisene må tale for seg selv". Det er fordi det forholder seg slik at vi er *henvist* til å benytte eksempler og kyndig veiledning som de grunnleggende hjelpemidler i situasjoner hvor begreper formidles. Det er forskjellige aspekter ved denne grunntanken de foregående kommentarene har tatt sikte på å belyse.

Men nå er det på tide å stoppe opp og spørre hva slags konsekvenser dette synet har for forståelsen av kunnskap i sin alminnelighet og estetisk viten i særdeleshet. For vi har jo tilsynelatende bare snakket

om begreper og dannelse av begreper. Vi har ikke behandlet oppfatninger av kunnskap som sådan. Det er imidlertid bare på overflaten. For vi kan ikke sies å ha kunnskap om noe dersom ikke kunnskapen på en eller annen måte kan fastholdes i begreper og bli gyldighetsprøvet og formidlet under kontrollerte vilkår. Så langt er det mulig å strekke seg når det gjelder å komme det dominerende, logisk-positivistiske synet på kunnskap imøte. Det innebærer likevel ikke at man behøver å godta de krav til språklig artikulering og begrunnelse som denne tradisjonen forfektet som nødvendige trekk ved alt som legitimt skulle kunne kalles kunnskap.¹ I det foregående har vi tvertimot sett at det lar seg gjøre å skille det å beherske et begrep fra det å kunne artikulere dets respektive kjennetegn ved hjelp av verbalspråklige midler. Beherskelsen er det primære. Og det finnes aspekter ved det å beherske et begrep som nettopp *ikke* lar seg uttrykke fullt ut i verbalspråket. Følgelig blir det mulig å godta at alle former for kunnskap må kunne artikuleres begrepsmessig uten at dette medfører at artikuleringen er av verbalspråklig karakter. Den kan for eksempel bestå av sekvenser av riktig utførte handlinger ved rett anledning. Det intellektuelle innslaget i begrepet er da redusert til en slags styrende horisont for handlingssekvensen. Ikke desto mindre vil dette kunne sies å være en kompetent utøvelse av en begrepsinvolverende handlemåte eller praksis. Et eksempel ville være det å sjekke at komfyren er slått av og deretter slukke lyset på kjøkkenet. Dette er i høyeste grad begrepsinvolverende handlemåter, for de innebærer identifikasjon av og operasjoner på elektrisk utstyr. Men det er unødvendig å si noe for å utføre dem korrekt. Derimot må man tre støttende til med ord når de skal traderes til nye generasjoner. Selve den kjensgjerning at de lar seg formidle på denne måten, er i seg selv av stor betydning. For den innebærer at den kunnskap som er innebygget i det å mestre selve utøvelsen av denne slags praksis, *uopphørlig* blir gyldighetsprøvet på det handlingsmessige plan. Den konkrete utøvelsen av en gitt praksis kan således sies å representere en art gyldighetsprøving. Det er jo nettopp fordi en handlemåte eller praksis viser seg å fungere i konkrete handlingssammenheng at den oppnår å bli

¹ I artikkelen "Tanker om tyst kunnskap", *Dialoger*, nr. 6, Stockholm 1988, har jeg analysert denne oppfatningen ut fra kravene om verbal-språklig artikulering og begrunnelse, se spesielt s. 13-17.

etablert *qua* praksis. Heller ikke behøver vi å bekymre oss for kontrollerbarheten av den virkelighetskunnskap som på denne måten blir fastholdt i *mangfoldet* av etablerte praksiser. Det sørger formidlingssituasjonene for. De gir oss den fornødne intellektuelle kontroll med karakteren av den traderte virkelighetsforståelse. For i disse situasjonene skjer *oppøvingen* i praksisene og her avdekkes de *holdepunktene* vi har å gå på i tilegnelsen av dem. I begge tilfeller ligger de aktuelle forhold åpent i dagen. Ingenting forblir skjult bak et mystikkens slør, slik tilhengerne av en logisk-positivistisk kunnskapsanalyse ofte beskylder sine motstandere for å gjøre.

Å sprengne en kile inn mellom den begrepsmessige og den verbalspråklig artikulertbarheten til den menneskelige kunnskap, får altså ingen dramatiske konsekvenser i negativ retning. Derimot har det visse gunstige følger for dem som er opptatt av å se klarere i spørsmål som angår det å ha *estetisk* viten. For det går klart frem av det foregående at det å vite noe er et kontekst-relativt forehavende. Fenomenenes karakter er en funksjon av de praksiser de omfattes av. Praksisene utgjør nemlig den etablerte måte å *forstå* dem på. Det henger naturligvis sammen med det forhold at alle begrepsdannelser er svar på bestemte behov og uttrykk for bestemte interesser.¹ I denne svært generelle forstand kan vi si at all kunnskap er bestemt av kunnskapsledende interesser. Det må da oppfattes som en logisk-grammatisk og ikke som en ideologikritisk bemerkning. Videre kan vi på samme almene nivå konstatere at ulike interesser og behov gjør seg gjeldende på forskjellige kunnskapsfelter. I vitenskapsteoretisk henseende innebærer det at de begrepsundersøkelser som utføres, må være i overensstemmelse med erfaringsområdets egenart. For det er konteksten eller vilkårene for dannelse, anvendelse og formidling av begreper som er bestemmende for hvilke krav det er legitimt å stille til den kunnskap som søkes etablert innen et gitt erfaringsområde. Hva det innebærer å ha estetisk viten vil vi således bare kunne få et innblikk i ved å beskrive og analysere vilkårene for dannelse, anvendelse og formidling av begreper på det estetiske erfaringsområdet. Vi kan ikke på et erfaringsuavhengig grunnlag

---

¹ Se Wittgenstein, *Philosophische Untersuchungen*, § 570, hvor det heter at "begreper er uttrykk for vår interesse, og styrer vår interesse".

forutsette at de samme vilkår for konseptualisering forefinnes overalt. Vi må se i øynene at de forskjellige slags viten som vi berettiget tilskriver oss selv, blir etablert og begrunnet på ganske ulike måter i et mangfold av individuelt profilerte kontekster.

Det er innsikter av dette slaget som motiverer til fornyet undersøkelse av kunnskapsetablering og kommunikasjon i den estetiske diskurs. Men er det også viktig å være på det rene med den radikalitet som preger den foregående skissen av begrepenes natur og virkemåte. Det dreier seg i realiteten om et utkast til en delvis ny forståelse av kunnskapens natur. En sammenfatning av hovedpunktene vil kunne anskueliggjøre det. Ved å gå i Wittgensteins fotspor og studere grunntrekkene ved begrepsbeherskelse, har vi kunnet påvise nødvendigheten av å skille mellom den slags kunnskap som fullt ut lar seg artikulere ved verbalspråklige midler og den slags kunnskap som ikke lar seg artikulere på denne måten. Vi kan faktisk si at vi har avdekket noen logisk-grammatiske grunnforhold ved alle former for etablering av kunnskap eller viten: (1) Det vi tidligere uten modifikasjoner kalte kunnskap, viser seg nå å være det verbalspråklig artikulerbare innslaget i den etablerte kunnskapen. Her kan vi passende snakke om *påstandskunnskap*, siden dette aspektet ved kunnskap lar seg artikulere fullt verbalspråklig eller notasjonsmessig. (2) Vi har dessuten skilt ut et aktivitetsmessig innslag i selve utøvelsen av de praksiser som både muliggjør og fastholder det aktuelle begrepet. Her er det på sin plass å snakke om *ferdighetskunnskap*, siden dette aspektet ved den etablerte kunnskap primært har et adferdsmessig uttrykk. (3) Vi har dessuten skilt ut et fortrolighetsmessig innslag i den etablerte viten. Det kommer til uttrykk i den selvfølghet og sikkerhet som kjennetegner vår konkrete omgang med det begrepne fenomen – i særdeleshet når vi har å gjøre med perseptuelle forhold. Det er derfor ikke uten poeng å døpe dette aspektet ved vår etablerte kunnskap for *fortrolighetskunnskap*.

Mot denne bakgrunnen kan vi våge å hevde at konturene av et nytt bilde av kunnskapens natur lar seg skimte. For vi innser nå at påstandskunnskap ikke er noe som lar seg etablere helt uavhengig av de øvrige aspektene ved kunnskapsetablering. Hvis den foreliggende analysen har noe for seg, så følger det at det består et indre og nødvendig forhold mellom samtlige tre sider ved etablering av kunnskap. I større

eller mindre grad er de alle involvert i alle slags bestrebelser på å få noe fokusert og fastholdt som viten. Det bærer følgelig galt av sted hvis man ensidig konsentrerer seg om påstandskunnskapen, slik man til nå har vært tilbøyelig til å gjøre i de toneangivende kretser i vitenskapsfilosofien. Slagordmessig kan vi derfor sammenfatte den foreliggende analyse ved å si at all påstandskunnskap hviler i et substrat av ferdighetskunnskap og fortrolighetskunnskap.¹ Dette er da kjernen i den pragmatiske vendingen, slik jeg ser den. La meg så avslutte med å undersøke litt nærmere hva det er mulig å si om estetisk viten utfra den foreliggende epistemologiske skissen.

Grunntrekk ved estetisk viten

Det er da naturlig å ta for seg en situasjonstype hvor formidling av estetisk viten finner sted. La oss se hvordan en lærer på et kunstakademi søker å formidle sin erfaring med kunst til sine studenter. Han eller hun må nemlig forutsettes å besitte den fornødne estetiske viten som i konkrete undervisningssituasjoner skal anvendes for å utvikle den en-

---

¹ Skillet mellom ferdighetskunnskap og fortrolighetskunnskap forstått som aspekter ved dannelse, anvendelse og formidling av begreper er mitt bidrag til analysen av det Polanyi kalte "den tause komponenten i vår kunnskap". Den foreliggende kontekst viser hvordan dette skillet er *internalt* knyttet til min praksis-fortolkning av Wittgensteins syn på regelfølgende adferd. Min første versjon av denne forbindelsen mellom begrepsanvendelse og taus kunnskap ble imidlertid offentliggjort på engelsk i artikkelen "Language, Art and Aesthetic Practice", K. S. Johannessen & T. Nordenstam (utg.), *Wittgenstein - Aesthetics and Transcendental Philosophy*, Verlag Holder-Pichler-Tempsky, Wien 1981.

Tidligere omtalte jeg dette forholdet som "intransitiv kunnskap", se f. eks. min artikkel, "Kunst, språk og handling", G. Danbolt, K.S Johannessen, T. Nordenstam, *Den estetiske praksis*, Universitetsforlaget, Bergen-Oslo-Tromsø 1979, s. 29. Men det ble ikke forstått. Den underforståtte analogien med intransitive verb var åpenbart ikke særlig egnet til å pirre nysgjerrigheten. Men da jeg i mine forelesninger høsten 1979 i stedet benyttet uttrykkene "ferdighetskunnskap" og "fortrolighetskunnskap", fikk jeg straks mine daværende samarbeidspartnere, Gunnar Danbolt og Tore Nordenstam, i tale. De var forlenget blitt fortrolig med min praksis-fortolkning av Wittgensteins sensfilosofi som de i hovedtrekk også hadde gjort til sin. Det var derfor lett for dem å ta disse uttrykkene i bruk med en viss intensjonsdybde. Det gjorde de også og bidrog dermed i betydelig grad til spredningen av dem. Idag er de blitt almengods i vide kretser. Men hvor godt de er forstått er en annen sak.

kelte students kunstneriske talent og generelle kunstforståelse. Men hvordan skal dette skje? En av de tingene akademilæreren ikke kan gjøre, er å vise til almene estetiske lover for å legitimere sine synspunkter. For de finnes ikke. Det viser seg fort at man i slike situasjoner en henvist til egne og andres konkrete kunstneriske uttrykk. Læreren må med andre ord samtale med studentene om individuelle kunstverk fra nåtid og fortid. Og hvordan forløper vanligvis samtaler av dette slaget? Wittgenstein minner oss om dette i en bemerkning i *Philosophische Untersuchungen* hvor han gjør følgende iakttagelse:

Her faller det meg inn at man i samtaler om estetiske spørsmål bruker ordene: "Du må se det *slik*, det er *slik* det er ment"; "Hvis du ser det *slik*, ser du hvor feilen ligger"; "Du må høre disse taktene som en innledning" ... "Du må frasere det *slik*".¹

Felles for disse utsagnene er at kunstverket enten er nærværende eller at inngående kjennskap til dets individuelle særtrekk blir kontekstuellet implisert. Ellers gir de ikke god mening. Likeledes er de alle karakterisert ved en *eiendommelig vaghet*. De kan i høyden sies å være antydende, men er vel nærmest gestikulerende. For de kan bare fungere i et internalt samspill med *eksempler* på det man sikter til. I det første tilfelle – "Du må se det *slik*..." – må vi for eksempel forestille oss at utsagnet ledsages av en pekegest som antyder en bestemt vektlegging av noe i et bilde. Her utgjør sogar pekegesten det middel som benyttes for å artikulere eksemplet. Dessuten forutsettes det en ikke ubetydelig *innforståthet* med den relevante estetiske tradisjonen. For bare under den forutsetning vil pekegesten kunne fungere som artikulere redskap. Men er den til stede, vil eksemplene utfylle og innholdsbestemme utsagnene. I tillegg til dette kommer det forhold at vi forventes å kunne reagere *umiddelbart* på de ledsagende eksempler. Ta for eksempel den frasering som må utfylle det fjerde utsagnet – "Du må frasere det *slik*". Her må vi enten kunne ta det opp i vårt eget repertoar av spillemessige uttrykksmåter eller gjenkjenne det som en klangmessig signatur i en

¹ Se *Philosophische Untersuchungen*, del II, s. 202.

bestemt spillestil. For her nytter nettopp ikke flere ord. Forskjellige slags *reaksjonsmåter* må tre i deres sted.¹

Ved å reflektere litt over hva som inngår i de situasjoner hvor språk benyttes for å formidle estetisk viten, har vi kommet på sporet av flere logisk-grammatiske grunntrekk ved den estetiske diskurs. Vi har for eksempel kunnet konstatere en underforstått orientering mot det individuelle kunstverk og dets særtrekk, noe som med god grunn kan oppfattes som diskursens dominerende *erkjennelsesinteresse*. Den går meget godt sammen med den karakteristiske språkbrukens eiendommelige vaghet. For å fungere etter sin hensikt må den ikke bare gjøre *essensiell* bruk av eksempler, den må også ta for gitt en ikke ubetydelig innforståthet med de eksisterende tradisjoner innen den aktuelle kunstart. For det er denne innforståtheten som gjør det mulig for mottageren å reagere adekvat på de estetiske utsagnenes gestiske kontekst og ledsagende eksempler. Reaksjonsmåtene innbefatter det å erfare det nærværende eller kontekstuelte impliserte kunstverket på en mer utbytterik måte. Men den etablerte erfaring er en form for *intransitiv* viten i den forstand at man er nødvendig henvist til eksempler, gester, analogier og lignende indirekte metoder for å formidle den til andre.² For erfaringen får sin identitet fra den ekspressive enhet av uttrykk og innhold som kunstverket utgjør når det vinkles på den måten som eksemplene, gestene og analogiene legger opp til. Ikke desto mindre fungerer den estetiske kommunikasjonen tilfredsstillende for så vidt de skisserte forutsetningene er til stede.

Det får greie seg hva angår karakteren av den språkbruk akademilæreren må gjøre bruk av i sine samtaler med studentene. La oss så se litt nærmere på en annen side av hans formidlingsvirksomhet. Hans studenter er jo i høyeste grad opptatt av å kunne utvikle det kunstneriske talentet som man mente å spore da de ble tatt opp på akademiet. Derfor vil det alltid være snakk om individuelle og personlige estetiske

---

¹ Se min artikkel "Wittgenstein og estetikken", Steen Brock & Hans-Jørgen Schanz (utg.), *Imod forstandens forhekselse. En bog om Wittgenstein*, Modtryk, Århus 1990, hvor jeg gjør nærmere rede for den rolle våre reaksjoner spiller i Wittgensteins estetikk.

² Ideen om intransitiv erfaring har jeg analysert ganske utførlig i den tidligere omtalte artikkelen "Intransitiv forståelse - en fellesnevner for filosofisyn, språksyn og kunstsyn hos Wittgenstein?", se s. 110, fotnote 2.

uttrykk. Og det arbeidet er forlengst i gang. Lærerens bidrag blir her en slags hjelp til selvstendig videreføring. Han må kunne fornemme hvor den enkelte students muligheter ligger og overbevise dem om at så er tilfelle. Da vil det være skapt en situasjon hvor den enkeltes kunstneriske uttrykk kan utvikles og forbedres. Her dreier det seg altså om å oppnå en kunstnerisk uttrykksmåte som *kvalitativt* sett står over det som studenten tidligere var i stand til å yte. Målet er altså å gjøre uttrykket mer verdifullt qua estetisk uttrykk. Vi forutsetter altså at akademilæreren i denne delen av sin gjerning skal være i stand til å oppfatte muligheten for slike kvalitative forbedringer hos den enkelte student. Men det er en høyst eiendommelig epistemisk ytelse som her forlanges av den kunstkyndige læreren. For hans estetiske viten forutsettes å kunne komme til uttrykk i forskjellige slags veiledende hint som har *verdimessige* implikasjoner i estetisk henseende. En uunnværlig komponent i denne formidlingsvirksomheten er altså akademilærerens evne til å kunne skjelne mellom løfterike og mindre løfterike estetiske uttrykk hos sine studenter og finne mer eller mindre treffende eksempler og sammenligninger som hjelper dem til å få øye på sitt eget potensiale. Men det betyr i logisk henseende at estetisk viten må være *internalt* knyttet til det å kunne reagere kvalitativt skjelnende overfor kunstneriske uttrykk. Å være kunstkyndig er blant annet å kunne reagere slik.

Av dette følger et ytterst interessant forhold hva angår karakteren av den estetiske erfaring hos den kunstkyndige, enten han nå er kunstner eller publikum. For både frembringelsen og opplevelsen av kunstverket måtte i så fall utgå fra et erfaringsgrunnlag som er organisert omkring forskjellige slags forhold som er konstitutive for det kunstnerisk *verdifulle*. Den kvalitativt skjelnende komponenten kan følgelig ikke løsrives fra den øvrige viten på det estetiske erfaringsområdet. Det dreier seg nemlig ikke om to helt forskjellige ting: estetisk viten + estetiske verdier. Det er snarere snakk om en type viten, erfaring eller innsikt hvor verdimessige forhold inngår på en ikke-eliminerbar måte i de *fakta* man har med å gjøre i estetiske kontekster. Estetiske fakta er således verdimessig ladede fakta. Å si med rette om et maleri at det har en spenningsfylt balanse er å gi språklig uttrykk for et slikt verdiladet faktum. Det er også noe man *ser* umiddelbart. Man slutter seg ikke til det på grunnlag av en undersøkelse av de aspekter ved maleriet som

holdes for å være verdinøytrale. Enhver som har den fornødne estetiske kompetanse vil kunne gjøre en slik iakttagelse. Og der er ikke noe merkelig ved det, for det er ikke noe annet enn et særtilfelle av kompetanserelatert persepsjon. Noe lignende gjør seg nemlig gjeldende på alle de områder hvor iakttagelsene er en funksjon av spesialkompetanser av forskjellige slag. Det merkverdige eller anstøtelige ligger i *arten* av de fakta man forholder seg til i estetiske praksiser. Deres verdiladethet gjør dem tvilsomme som fakta – iallfall utfra visse meget utbredte forestillinger om hva det innebærer å ha intellektuelt respektabel viten. Kan vi overvinne disse forestillingene, vil vi også se klarere hva angår estetisk viten. Den posisjonen jeg har tegnet konturene av i det foregående, er mitt bidrag til en slik overvinnelse.

For å minne om denne posisjonens særegne epistemologiske implikasjoner, vil jeg avslutte med å sammenfatte de viktigste iakttagelsene vi har gjort omkring ytringsformer, forutsetninger og kjennetegn ved den estetiske viten. Det dreier seg om følgende momenter:

- (1) Den estetiske viten etableres innenfor rammen av en erkjennelsesinteresse som er orientert mot enkeltstående og antatt enestående størrelser.
- (2) Disse enkeltstående og individuelle størrelsene har karakter av kunstneriske uttrykk som inkorporerer forskjellige grader av estetisk verdi.
- (3) Estetiske fakta må således innbefatte verdimesig ladede fakta.
- (4) Av dette gir det seg at den estetisk erfaring er organisert omkring forskjellige slags forhold som er *konstitutive* for det kunstnerisk verdifulle.
- (5) Å ha tilegnet seg estetisk erfaring eller viten innebærer følgende å kunne skille i kvalitativ henseende mellom gode og mindre gode kunstneriske uttrykk.
- (6) Sentrale deler av den estetiske viten er bundet til en bestemt måte å erfare eller oppleve det kunstneriske uttrykket på. Det gir erfaringen en *intransitiv* karakter.
- (7) Dens intransitive karakter betinger en indirekte meddelelsesform, noe som viser seg tydelig i de utsagn som benyttes

til å omtale kunstneriske uttrykk. De må utfylles av ledsagende eksempler, gester og analogier og forutsetter en viss innforståthet med de eksisterende tradisjonene innen den aktuelle kunstarten.

- (8) Dette er den dypereliggende grunn til at det på det estetiske erfaringsområdet ikke finnes noe som svarer til vitenskapelige lover i naturvitenskapelig forstand.

Slik ser altså det begrepsmessige landskapet ut i den estetiske diskurs. De epistemologiske følgene er ytterst utfordrende, ikke minst for de estetiske disiplinene hvor det har utviklet seg en nærmest tøylesløs hang til teoretisering. Det foregående kan derfor oppfattes som en påminnelse om at det faktisk finnes et terreng å ta hensyn til. Gjør man ikke det, vil man kun oppnå å bedrive utforskning av sine egne, teoretisk konstruerte fantasiobjekter.

